

SO'FI OLLOHYORNING "SABOTUL-OJIZIN" ASARIDA REPRODUKTIV VA
AKSIOLOGIK AXLOQ MASALALARI

Abdullayeva Zulfizar Oybek qizi

Urganch davlat universiteti "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrası 2-kurs tayanch doktoranti.

komilovk685@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21715754>

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli mutasavvif olim va shoir So'fi Ollohyorning o'zbek adabiyoti hamda pedagogik fikr taraqqiyotida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan "Sabotul-ojizin" asaridagi falsafiy-axloqiy va pedagogik qarashlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda asarning zamonaviy ta'lim tizimidagi yoshlar ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish, ularda aksiologik (qadriyatshunoslik) tushunchalarni rivojlantirish hamda iymon, sabr, kamtarlik va odob kabi fundamental fazilatlarni tarkib toptirishdagi didaktik salohiyati ochib berilgan. Shuningdek, maqolada klassik pedagogik manbalarni umumiy o'rta va oliy ta'lim tizimiga integratsiya qilishning samarali pedagogik strategiyalari metodologik nuqtai nazardan asoslangan.

Kalit so'zlar: So'fi Ollohyor, "Sabotul-ojizin", pedagogik aksiologiya, axloqiy tarbiya, ma'naviy kamolot, an'anaviylik, didaktik prinsiplar, ta'lim integratsiyasi.

Аннотация. В данной статье анализируются философско-этические и педагогические взгляды известного ученого-суфия и поэта Суфи Аллаяра, отраженные в его произведении «Саботул-оџизин», которое занимает особое место в развитии узбекской литературы и педагогической мысли. В исследовании раскрывается дидактический потенциал произведения в формировании духовно-нравственного облика молодежи в современной системе образования, развитии у них аксиологических (ценностных) понятий, а также воспитании таких фундаментальных качеств, как вера, терпение, скромность и вежливость. Кроме того, в статье с методологической точки зрения обоснованы эффективные педагогические стратегии интеграции классических педагогических источников в систему общего среднего и высшего образования.

Ключевые слова: Суфи Аллаяр, «Саботул-оџизин», педагогическая аксиология, нравственное воспитание, духовное совершенство, традиционность, дидактические принципы, интеграция образования.

Abstract. This article analyzes the philosophical, ethical, and pedagogical views of the famous Sufi scholar and poet Sufi Allahyar, as presented in his work "Sabotul-ojizin," which holds a unique place in the development of Uzbek literature and pedagogical thought. The study reveals the didactic potential of the work in shaping the spiritual and moral character of youth within the modern educational system, developing their axiological (value-oriented) concepts, and forming fundamental virtues such as faith, patience, humility, and manners. Furthermore, the article methodologically substantiates effective pedagogical strategies for integrating classical pedagogical sources into the general secondary and higher education systems.

Keywords: Sufi Allahyar, "Sabotul-ojizin", pedagogical axiology, moral education, spiritual perfection, tradition, didactic principles, educational integration.

KIRISH

Hozirgi yangilanish va madaniyatlararo moslashuvchanlik davrida yosh avlodni milliy qadriyatlar, asriy an'analar va boy ma'naviy meros asosida tarbiyalash pedagogika fanining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va uni mazmunan boyitish jarayonida sharqona pedagogik tafakkurning klassik manbalariga tayanish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan madaniy va ma'rifiy asarlar faqatgina o'z davrining mahsuli bo'lmay, balki bugungi kun pedagogika didaktikasi uchun ham fundamental poydevor vazifasini o'tab kelayotir.

Ana shunday durdonalar sirasiga Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviy hayotida o'chmas iz qoldirgan, uzoq yillar davomida madrasa va maktablarda asosiy darslik hamda axloqiy yo'riqnoma sifatida o'qitilib kelingan So'fi Ollohyorning **“Sabotul-ojizin”** (Ojizlar saboti) asari kiradi. Mazkur asar o'zining sodda, xalqchil tili, yorqin badiiy obrazlari va eng muhimi, chuqur pedagogik va aksiologik mazmuni bilan ajralib turadi. Ushbu tadqiqotda **“Sabotul-ojizin”** asarida ilgari surilgan axloqiy kategoriyalar pedagogik tizim prizmasi orqali tadqiq etiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida tarixiy-pedagogik tahlil, qiyosiy-didaktik yondashuv, germeneytik tahlil hamda aksiologik metodlardan foydalanildi. So'fi Ollohyorning she'riy baytlari pedagogik tamoyillar nuqtai nazaridan guruhlashtirildi va ularning zamonaviy shaxs shakllanishidagi roli empirik-nazariy jihatdan asoslandi. Sharq pedagogikasi metodologiyasiga tayanilgan holda, diniy va dunyoviy axloq integratsiyasining konseptual modellari ishlab chiqildi.

ASOSIY QISM

1. **“Sabotul-ojizin” asarining komil inson tarbiyasidagi konseptual asoslari**

So'fi Ollohyor (1644-1724) tasavvuf ilmining buyuk namoyandasi bo'lish bilan birga, ilmi yuksak ustoz hamdir. Uning **“Sabotul-ojizin”** asari o'zbek didaktik adabiyotining eng yorqin namunasi hisoblanadi. [1. 23b] Muallif asarni yozishdan maqsad o'zini ko'rsatish emas, balki **“o'zidek ojiz va xastalar dillarini shod etish”**, ularga to'g'ri axloqiy va hayotiy yo'l ko'rsatish ekanligini ta'kidlaydi:

“Anga qo'ydim «Sabotul—ojizin» ot, O'zimdek xastalar bo'lg'aymu deb shod...”

Pedagogik aksiologiya (qadriyatlar falsafasi) nuqtai nazaridan qaraganda, asarning har bir bobi muayyan bir ijtimoiy va shaxsiy qadriyatni shakllantirishga xizmat qiladi. So'fi Ollohyor inson komillikka erishishi uchun, birinchi navbatda, o'z nafsini tarbiyalashi, iymon-e'tiqodini mustahkamlashi va jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatlarda odob qoidalariga qat'iy rioya qilishi zarurligini ta'kidlaydi. [2. 36b]

2. **Ma'rifat va ilm olish qadriyati**

Zamonaviy pedagogikada ta'lim va tarbiyaning birligi prinsipi eng muhim qoidalardan biridir. So'fi Ollohyor bundan bir necha asr muqaddam ilm va amalning birligini axloqiy kamolotning oliy mezon sifatida belgilagan. [3. 50b] Shoir shunchaki quruq ma'lumot to'plash yoki bilimsiz amal qilishni keskin qoralaydi:

“Aqiyda bilmagan shaytona eldur, Agar ming yil amal deb qilsa, yeldur.”

Ushbu bayt ta’lim metodikasi nuqtai nazaridan tahlil qilinsa, har qanday harakat yoki ko’nikma negizida fundamental nazariy bilim va tushuncha (aqiyda) yotishi kerakligi ma’lum bo’ladi. Ma’rifatni o’rganishdan, bilim olishdan hech qachon uyalmaslik lozimligi haqidagi pedagogik talab bugungi kunning “Uzluksiz ta’lim” (Lifelong learning) konsepsiyasiga to’liq hamohangdir:

“Uyolma ma’rifatni o’rganurdin, Tanur joying bo’lur, qolsang tanurdin.”

3. Kamtarlik (Kamtarinlik) va Kibrning pedagogik tahlili

“Sabotul-ojizin” asarida shaxs xulq-atvorini korreksiya qilish (tarbiyalash) masalasiga katta e’tibor berilgan. Unda inson tabiati uchun eng zararli illat sifatida **kibr, manmanlik va g’urur** ko’rsatiladi. [3.21b] Pedagogik psixologiyada kibr shaxsning atrof-muhit va o’z-o’ziga (self-esteem) bo’lgan munosabatining buzilishi sifatida baholanadi.

So’fi Ollohyor kibrli insonni hech qachon tarbiyani qabul qilmaydigan, toshga o’xshash qattiq qalb egasi sifatida tasvirlaydi va yoshlarni bunday xarakter chizig’idan yiroq bo’lishga chaqiradi:

“Nasihat tinglamas dil saxti mahjub, Ko’karmas tosha yomg’ur yog’sa ham ko’p.”

Buning aksi o’laroq, kamtarlik va o’z nuqsonlarini bilish insonni yuksaklikka olib chiquvchi asosiy omildir. Asardagi Junayd Bag’dodiy va uning shogirdi haqidagi hikoyat didaktik jihatdan juda katta interfaol pedagogik ahamiyatga ega. Unda kibru g’ururga berilgan shogirdning ruhiy dunyosi ustoz tomonidan o’ziga xos amaliy topshiriqlar va pedagogik keyslar orqali davolanadi. [4. 23b] Bu esa o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi subyekt-obyekt munosabatlarini samarali tashkil etish bo’yicha metodik tavsiya bo’la oladi.

4. Sabr va matonat – irodaviy sifatlarni shakllantirish asosi

Asarning nomi bo’lmish “Sabot” so’zi o’zida chidamlilik, mustahkamlik, iroda va sabr ma’nolarini mujassam etadi. Hozirgi pedagogikada o’quvchilarning stressga chidamliligi (emotional intelligence va resilience) muammosi keng o’rganilmoqda. So’fi Ollohyor hayot qiyinchiliklari, ilm yo’lidagi mashaqqatlar va nafs balolariga qarshi kurashda sabrni eng kuchli qalqon deb biladi. [5. 36b]

O’quvchilarda irodaviy va emotsional-irodaviy sifatlarni tarbiyalashda asardagi sabr konsepsiyasini darsliklar mazmuniga singdirish lozim. Shoir fikricha, har bir ishda shoshqaloqlik qilish salbiy oqibatlarga olib keladi, vaholanki, sabr orqali inson o’z maqsadiga silliq erishadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

So’fi Ollohyorning “Sabotul-ojizin” asarida keltirilgan axloqiy tushunchalarni zamonaviy pedagogik tasnif asosida tizimlashtirganimizda, quyidagi konseptual jadval namoyon bo’ladi:

Asardagi axloqiy kategoriya	Pedagogik va psixologik talqini	Zamonaviy ta’limdagi o’rni va tadbiqu
Ma’rifat va Ilm	Kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish	Tanqidiy fikrlash, uzluksiz ta’lim tamoyili
Tark va Nafs tarbiyasi	Emotsional intellekt va o’z-o’zini nazorat qilish	Sog’lom turmush tarzi, deviant xulq-atvor profilaktikasi

Kamtarlik va Odob	Kommunikativ madaniyat va sotsializatsiya	Inklyuziv muhit, o'zaro hurmat va tolerantlik
Sabr va Sabot	Stressga chidamlilik va irodaviy barqarorlik	Muammoli vaziyatlarni hal qilish, psixologik immunitet

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, asarning didaktik strukturasi shaxsni har tomonlama (intellektual, emotsional, ijtimoiy va ma’naviy) rivojlantirishga qaratilgan integral pedagogik tizimni tashkil etadi.

“Sabotul-ojizin” asarini zamonaviy pedagogik jarayonga tatbiq etishda quyidagi strategik yo‘nalishlarni amalga oshirish taklif etiladi:

1. **Kurrikulum integratsiyasi:** Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining “Tarbiya”, “Adabiyot” darsliklariga asardan olingan maxsus didaktik hikoyatlar va hikmatli so‘zlarni tizimli ravishda kiritish;

2. **Pedagogik texnologiyalar:** Oliy ta’lim muassasalarida pedagogika va metodika yo‘nalishlari talabalari uchun “Sabotul-ojizin” dagi didaktik g‘oyalar asosida keys-stadi (Case study) hamda muammoli ta’lim vaziyatlarini ishlab chiqish;

3. **Aksiologik monitoring:** Yoshlarning ma’naviy-axloqiy darajasini baholashda milliy-ma’naviy merosimizga asoslangan aksiologik testlar va so‘rovnomalar tizimini yaratish

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, So‘fi Ollohyorning “Sabotul-ojizin” asari shunchaki o‘tmish adabiy yodgorligi bo‘lmay, balki zamonaviy pedagogika fani uchun ulkan metodologik va aksiologik xazinadir. Undagi axloq, ilm, sabr, kamtarlik va insonparvarlik g‘oyalari bugungi kunning ta’lim standartlari, kompetensiyaviy yondashuvlari bilan to‘liq mos keladi.

Ushbu klassik manbaning tarbiyaviy imkoniyatlaridan unumli foydalanish global inqirozlar va mafkuraviy xurujlar sharoitida yoshlarimizda mustahkam ichki ma’naviy immunitetni shakllantirishga, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, yuksak axloqli shaxslar etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Axloqiy qadriyatlarning ta’lim tizimidagi bunday retro-didaktik tahlili pedagogika tarixini yangicha innovatsion pedagogik qarashlar bilan boyitish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. So‘fi Ollohyor. Sabotul-ojizin. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1991.
2. Sirojiddinov Sh. So‘fi Olloyor ilohiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2001.
3. Yo‘ldoshev Q. Adabiy suhbatlar. – Toshkent: Muharrir, 2012.
4. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
5. Hasanov S. Tasavvuf va odob darslari. – Toshkent: Sharq, 2000.